

Гончарук Віталій Володимирович

здобувач

Хмельницького національного університету

Гончарук Віталій Владимирович

соискатель

Хмельницкого национального университета

Goncharuk Vitaliy

Applicant of the

Khmelnytskyi National University

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧЕНИКОВ

PREPARATION OF FUTURE NATURAL SCIENCES TEACHERS TO THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF PUPILS

Анотація. У наш час актуальною є проблема оптимізації взаємодії людини і природи за рахунок підвищення рівня екологічної культури особистості. У статті розглянуто сучасні принципи формування екологічної культури студентів природничих спеціальностей у закладах вищої освіти, визначено її головні складові: екологічні знання, екологічне виховання, екологічну етику, екологічний світогляд. Зроблено акцент на важливості професійної підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей, основою якої є екологічна культура. Проаналізовано погляди вчених на специфіку формування екологічної культури студентів у процесі професійної підготовки. Така підготовка здійснюється у процесі аудиторних занять із природничих дисциплін і різноманітних позааудиторних заходів екологічного спрямування. Виявлено й охарактеризовано чотири взаємопов'язаних компоненти готовності студентів закладів вищої освіти до формування екологічної культури учнів. Високі показники їх сформованості у студентів засвідчують ефективність проведеної експериментальної роботи.

Ключові слова: екологічна культура, екологічні знання, екологічне виховання, екологічна етика, екологічний світогляд, учитель природничих спеціальностей.

Аннотация. В наше время актуальна проблема оптимизации взаимодействия человека и природы за счет повышения уровня экологической культуры личности. В статье рассмотрены современные принципы формирования экологической культуры студентов естественных специальностей в учреждениях высшего образования, определены ее основные составляющие: экологические знания, экологическое воспитание, экологическую этику, экологическое мировоззрение. Сделан акцент на важности профессиональной подготовки будущих учителей естественных специальностей, в основе которой находится экологическая культура. Проанализированы взгляды ученых на специфику формирования экологической культуры студентов в процессе профессиональной подготовки. Такая подготовка осуществляется в процессе аудиторных занятий по естественным дисциплинам и различных внеаудиторных мероприятий экологической направленности. Выявлены и охарактеризованы четыре взаимосвязанных компонента готовности студентов учреждений высшего образования к формированию экологической культуры учащихся. Высокие показатели их сформированности у студентов свидетельствуют о эффективности проведенной экспериментальной работы.

Ключевые слова: экологическая культура, экологические знания, экологическое воспитание, экологическая этика, экологическое мировоззрение, учитель естественных специальностей.

Summary. Nowadays the problem of the optimization of interaction between human and nature by increasing the level of environmental culture of the individual is a matter of current interest. The article deals with modern principles of ecological culture formation of natural sciences students in higher education institutions, its main components are also defined, namely: ecological knowledge, ecological education, ecological ethic and ecological worldview. The importance of professional training

for future natural sciences teachers, based on the ecological culture is emphasized. The views of scientists on the specific character of ecological culture formation of students in the process of professional training are analyzed. Such training is carried out during classroom learning on natural sciences as well as during various extracurricular environmental activities. Four inter-related components of the university students' readiness for the formation of the ecological culture of pupils were identified and characterized. High rates of their formation by the students prove the efficiency of the experimental work.

Key words: ecological culture, ecological knowledge, ecological upbringing, ecological ethics, ecological worldview, teacher of natural specialties.

Постановка проблеми. Розбудова державності в Україні зумовила виникнення нових тенденцій у розвитку освіти, основу яких становлять нові підходи до підготовки майбутнього вчителя у закладах вищої освіти. У наш час особлива увага приділяється формуванню особистості учителя природничих спеціальностей, адже його професійна діяльність спрямована на безперервність і гуманізацію навчання та на розвиток екологічної культури, творчих здібностей учнів, на розширення їхнього екологічного світогляду.

Процес формування екологічної культури студентів є складним, суперечливим і багатоетапним. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень проблеми, власного теоретичного пошуку виявлено такі структурні елементи екологічної культури: екологічні знання, екологічне виховання, екологічна свідомість, екологічний світогляд, екологічна етика. Так, екологічна освіта веде за собою докорінну зміну психологічних особливостей людини щодо її стосунків із природою, перетворення їх із споживацьких на екологічно відповідальні, особисто значущі, — це і зумовлює її високий рівень актуальності та злободенності в сучасному світі. Отже, проблема формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі їх професійної підготовки є недостатньо розробленою та потребує спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування екологічного світогляду особистості, екологічної освіти і виховання займалися відомі вчені М. Багер, В. Борецько, Н. Депенчук, І. Дроздова, Р. Карпінська, В. Казначеев, А. Яншин. Актуалізована сучасними змінами соціального та економічного розвитку проблема підготовки набула в психології статусу пояснювального принципу при розв'язанні вельми широкого кола теоретичних і прикладних питань, спрямованих, головним чином, на самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності. Сформована екологічна культура не дається з народження, удосконалення цієї важливої якості сучасної людини продовжується все життя. Саме тому формування екологічної культури людини, гармонізація її відносин із природою є пріоритетними напрямками реформування виховання, що відображено у Національній доктрині розвитку освіти, Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні, концепції виховання дітей і молоді у національній системі освіти. Від

цього залежить забезпечення конституційних прав громадян нашої держави на безпечно для життя і здоров'я довкілля. До глобальних пріоритетів, що мають доленосне значення для майбутнього людської цивілізації, можна віднести суспільство, людину й природу в їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності. Сьогодні незаперечним є факт існування реальної загрози порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі в результаті нестримної технологічної діяльності людини. У чисельних сучасних дослідженнях науковців-екологів (В. Абрамович, Н. Бушин, В. Кунченко, В. Лаврик, Г. Рудько, Є. Римлянд, А. Самсонова, С. Чубаро, В. Халецький, Є. Яковлев та ін.) указується на погіршення впродовж останніх кількох десятиріч екологічного стану навколишнього природного середовища в Україні: виснаження ґрунтів, забруднення річок, дигресія лісових екосистем тощо. У 1980-х роках теорія і практика екологічної освіти збагатилась концепцією про її неперервність, де під неперервністю освіти розуміється соціально-педагогічна категорія, що виражає ідею поступового розвитку освітніх потреб людини як природничо-історичного і конкретного соціально-педагогічного процесу. Така постановка питання окреслила загальність і необхідність екологічної освіти у сучасній школі. Під екологічною освітою ми розуміємо безперервний процес наслідування і розширеного виробництва людиною екологічної культури, яке спрямоване на формування системи наукових і практичних знань та умінь, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до оточуючого соціально-природного середовища.

Мета статті — розглянути основні принципи формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей і охарактеризувати практичні педагогічні підходи.

Основні результати дослідження. Розв'язання цих завдань надають можливість вирішити кризові екологічні ситуації. Екологічно доцільні зміни у свідомості людини можуть бути здійснені через оновлення змісту еко-освітнього простору на основі нової світоглядної парадигми (Концепція екологічної освіти України, 2002 р.).

Сьогодні незаперечним є факт існування реальної загрози порушення рівноваги в навколишньому природному середовищі в результаті нестримної технологічної діяльності людини. На наше переконання, означена вище проблема буде ефективно

вирішуватися тоді, коли у вищій школі будуть створені належні умови формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей. Цю думку підтверджує Н. Держнікова, яка стверджує, що «ефективність екологічної освіти тісно пов'язана зі станом культури вчителя і тих, хто навчається» [1, с. 51]. Звертаємо увагу на структуру екологічної культури, яку запропонував М. Дробноход. За ним, екологічна культура виявляється на трьох рівнях: особистісних цінностях; ментальності, традиціях, звичаях, історичному досвіді народу; релігійних і філософських системах. На його думку, кожен із цих рівнів існує у відповідній сфері буття, має інше смислове наповнення та залежить від суспільного регулювання і навчання [3, с. 8–15].

М. Мойсеев вважає, що формування екологічної культури особистості повинне стати незамінною частиною діяльності всієї системи навчання [5, с. 26]. Дослідник також вважає, що екологічна культура особистісного функціонування (формування особистісних цінностей) має бути об'єктом особливої уваги з боку освітньо-виховної системи [5, с. 26]. Цінною для нашого дослідження є думка В. Крисаченка, який розглядає феномен екологічної культури у єдності його теоретичних, світоглядних і предметно-практичних аспектів. Із урахуванням діяльнісного підходу вчений показав відносини людини і довкілля як процес взаємоадаптації, розкрив особливості утвердження людини в біосфері як домінуючого виду [4]. Одним з основних напрямів реформування національного виховання є «формування екологічної культури людини, гармонії її відносин із природою» [2]. Екологічна культура, на думку О. Пруцакової, можливо, — найдавніша частина культури, оскільки є породженням відносин між людиною і природою, які почали формуватися відразу після появи людини. Поділяємо думку автора й про те, що екологічна культура, по суті, є наслідком усвідомлення відповідних протиріч, розуміння людиною самої себе як частини навколишнього світу, перспектив існування, залежно від стану довкілля [7, с. 19–21].

Екологічна культура, як і вся культура в цілому, діалектично взаємопов'язана з суспільними процесами, які відбуваються, та обумовлена законами їх розвитку. Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в біосфері в умовах постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини. Тому екологічна культура не є чимось несуттєвим чи вторинним для існування людини: вона становить саму його функціональну основу, уможлиблюючи доцільне й ефективне природокористування.

На основі теоретичного аналізу психологічної літератури, вивчення передового педагогічного досвіду екологічного виховання і навчання студентів, ми визначаємо екологічну культуру студента як ін-

тегративну якість особистості, яка відповідає рівню розвитку її в сфері екологічної діяльності.

У процесі нашого дослідження було виділено й охарактеризовано чотири основні компоненти екологічної культури майбутніх учителів:

- 1) інтелектуальний компонент — його складають, перш за все, екологічні знання. У загальному вони містять наукові відомості в галузі теоретичної та прикладної екології. Закономірності розвитку природи й суспільства (світоглядний аспект), відомості про екологічний стан своєї місцевості, своєї країни (екологічний світогляд та поінформованість);
- 2) професійний компонент екологічної культури — це екологічні дії, що здійснюються відповідно до усвідомленої мети. Ці дії відбуваються в узгодженні з екологічними знаннями і вміннями, а наслідками таких дій є конкретні особисто або соціально значущі результати. Екологічні уміння студентів поділяються на дві групи: навчально-пізнавальні (уміння працювати зі спеціальною літературою екологічної тематики, готувати повідомлення і доповіді із вивчених джерел) і практичні (уміння передбачати окремі наслідки втручання людини в природні процеси);
- 3) мотиваційний компонент характеризується тим, що мотиваційну сферу екологічної діяльності молоді складають найрізноманітніші інтереси, потреби, прагнення, наслідування тощо. Відповідно до сучасних психолого-педагогічних уявлень про поведінку і діяльність людини ми розглядаємо внутрішні та зовнішні мотиви екологічної діяльності;
- 4) діяльнісний компонент відображає характер і результативність як навчальної діяльності з оволодіння екологічними знаннями й вміннями, так і конкретної практичної діяльності студентів з охорони природного середовища. Не можна вважати екологічно культурним студента, який має досить великий обсяг екологічних знань, вміє аналізувати природні явища і взаємовідносини із природою, але не виявляє відповідної екологічної активності.

Висновки та пропозиції. Екологічні проблеми породжуються самою людиною, її поведінкою, її свідомістю, тому можна зробити висновок, що подолання кризових явищ у природі потребує, передусім, розв'язання психолого-педагогічних проблем, до яких і належить проблема формування екологічної культури учителів природничих спеціальностей.

Сьогодні простежується недостатній рівень сформованості екологічної культури, учнівської та студентської молоді, їхньої відповідальності за збереження навколишнього середовища і практичної підготовки до вивчення й охорони природи. Водночас, стан екологічної освіти й виховання підростаючого покоління значною мірою залежить від рівня сформованості екологічної культури вчителя природничих спеціальностей та професійної готовності його до означеного напрямку педагогічної діяльності.

Література

1. Дежникова Н. С. Экологическое воспитание в контексте социокультурной динамики / Н. С. Дежникова // Педагогика. — 2002. — № 10. — С. 51–56.
2. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
3. Дробноход М. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою / І. М. Дробноход, Ф. В. Вольвач, С. Г. Іващенко. — К.: МАУП, 2000. — 76 с.
4. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посібник / В. С. Крисаченко. — К.: Заповіт, 1996. — 352 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://geoknigi.com/book_view.php?id=1182.
5. Моисеев Н. Н. Современный антропогенез и цивилизованные разломы. Эколого-политический анализ / Н. Н. Моисеев. — М.: МНЭПУ, 1994. — 47 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. — 3-е вид., доп. — К., 2001. — 608 с.
7. Пруцакова О. Л. Формування основ екологічної культури учнів 5–8 класів засобами дидактичної гри: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. Л. Пруцакова. — К., 2002. — 223 с.